

KÁLLAY MÁRIA

Hozzájegyzések a Csongrád megyei bronz kardok kronológiai-típológiai kérdéseihez, különös tekintettel a Boiu típusu kardra

A Kárpát-medence bronz leleteinek, ezen belül bronz kardjainak korszerű összefoglaló és értékelő elemzése, kronológiai- tipológiai problémáinak feldolgozása még csak nemrég kezdődött el.¹ A szakirodalomból Mozsolics A. néhány művében tárgyalt leleteken kívül² csak a depotleletekben³ előkerült bronz kardok ismeretesek. A régóta a muzeumokban levő, depot- vagy szórványleletként előkerült leletek ismertetésére, még kevésbé értékelésükre eddig - néhány kivételtől eltekintve⁴ - nem került sor. Addig azonban, amíg valamennyi, a muzeumokban található kardot nem közölték, nem is kerülhet sor a korszerű összefoglalásra.

Dolgozatomban néhány, a Csongrád megyei muzeumokban³ levő bronz kardot⁶ ismertetek, majd részletesen foglalkozom a Sauerbrunn-Boiu/-Keszthely/ körhöz sorolható leletekkel.

1. Szeged-Tiszameder.⁷ Trapéz alakú markolatlapján a meglevő hat nittszeg között található a Sauerbrunnkörre jellemző disztítés: koncentrikus körök, ill. azokat megszakító sűrű vízszintes vonalak; a koncentrikus körök alul nyitottak, ezt vízszintesekből álló, zezzug vonalakkal megszakított szalag zárja le. Ez alatt négy sraffrozott háromszög található. A pengét három-három bevéssett vonal disztíti. A penge a felső harmadban szélesedik ki, de az átlagosnál valamivel lentebb. A markolatlap a pengébe való átmenetnél erősen összeszűkül. Esetleg markolatnyulványos kadról van szó, a nyulvány azonban letört. H.: 54,8 cm.⁸

Boiu / IB osztály/ típusú kard; Reinecke B₂ periódusra jellemző.

2. Szolnok-Repülőtér ?⁹ Markolata töredékes. A peremes nyulványokon két a markolatlapon négy szegecslyuk található. A kard a markolatlap alatt összeszűkül, erősebben mint az a típusba sorolható kisteleki kard. A penge élei egyenesek és párhuzamosak. Az alsó szegecslyukaktól kiindulva a penge éleivel párhuzamosan két-két vonal fut a penge hegyéig. H.: 64,8 cm

Nenzigeni típusú kard. Közelebbi analógiájaként említhető az olcsvaapáti lelőhelyről származó kard lo.

Hampel J. is közöl az aranyosi kincsből egy hasonló példányt.¹¹ Távlatbbi párhuzamként említhető egy romániai¹² és egy németországi¹³ kard.

Datálása Mozsolics A. ill. Cowen alapján: B IV.,
Reinecke BD-Ha A.

3. Kistelek¹⁴ A markolatnyulvány részben letört, vége ivelt lehetett. A nyulvány közepén enyhén kihajlik, rajta három nagyobb és két kisebb, a markolatlapon négy szegecslyuk található. Perem csak a nyulványon található. A markolat alatt, a pengébe való átmenet csak kissé szűkül össze. A penge élei egyenesek és párhuzamosak. Az élekkel párhuzamosan egy-egy bekarcolt vonal fut. H.: 57,7 cm.¹⁵

Nenzingeri típus. Magyarországról nem találtam hozzá analógiát. Párhuzamaként három kard sorolható fel: a Dražna de Jos¹⁶, Topolnica¹⁷, Krenovice 18 lelőhelyekről származó leletek. Az előző karddal megegyezően a B IV. /Mozsolics A. alapján/, ill. a Reinecke BD-Ha A periódusba sorolhatjuk.

4. Hódmezővásárhely-Batida.¹⁹ Az ivelt, kihajló markolatnyulványon négy, a markolatlapon szintén négy szegecslyuk található. A markolat téglalap alakú nyulványban végződik. A markolatlap kiszélesedik, majd hirtelen elkeskenyedve megy át a pengébe. Az éllel párhuzamosan futó egy-egy vonal díszíti a pengét. H.: 73,5 cm.²⁰

Erbenheimi típus. Közeleli párhuzamát találjuk meg egy hajduböszörményi²¹ és egy Budapest-Duna²² lelőhelyű kardban. Bár a hajduböszörményi példányon erős középborca van, a kard formáját tekintve, kapcsolódik a batidai kardhoz.

Cowen alapján, aki részletesen foglalkozott ezzel típusal, a kardot a Ha A periódusba helyezhetjük 23.

Cowen szerint az e típusba sorolható kardok hossza 745 és 645 mm között változik. Ennek alapján a batidai kardot e típuson belül is a hosszabb darabok közé oszthatjuk be. Ugyan csak Cowen állapítja meg a Budapest-Duna /Margitsziget/ lelőhelyű kadról, hogy azon egy teljesen kifejlett Erbenheim-markolat kapcsolódik egy korábbi hagyományhoz, az egyenes pengéhez. Legalábbis tipológiailag az erbenheimi típus közvetlen előzményének tekinti 24.

5. Hódmezővásárhely-Kutvölgy melletti tarák.²⁵

A markolatnyulvány egyenes, két széle erősen kihajlik. A nyulvány közepén erősen kidomborodik, rajta hat szegecs, a markolatlapon szintén hat szegecslyuk van. A markolatlap

erősen elkeskenyedve ricassoban folytatódik. A penge levél alakú, alsó harmadában a legszélesebb.

Itt két vastagabb és 11 vékony párhuzamos vonal disziti. A kard hegye letört. H.: 70 cm.²⁶

Tipológiai meghatározása nehézségekbe ütközik. Markolata töredékesnek tartható, markolatvégződése /ld. előbbi típus/ ugyanis valószínűleg letörött. A kard egésze, valamint részeinek /markolatnyulvány, penge/ formája az erbenheimi típusra utalnak. S noha Banner J. az analógiák alapján a hárombordás markolattal ellátott kardokhoz kapcsolja²⁷, valószínűbbnek tartható az erbenheimi típushoz való sorolás.

Magyarországról hasonló kardot csak egyet említhetünk, a Pfeiffer-gyűjteményből, ez is csak valószínűleg magyarországi eredetű²⁸. A többi hasonló példány Németországból származik: Bingen²⁹, Wollmesheim³⁰, Erbenheim¹¹ lelőhelyekről.

Kronológiailag a Ha A periódusba tartozik-

6. Szőreg C. Szórvány a temető területéről³².

Markolatnyulványa töredékes, csak egy szegecslyuk maradt meg. A markolatlapon négy szegecslyuk van. Perem mind a nyulványon, mind a markolatlapon található. A markolatlap a pengébe erős összeszűküléssel megy át. A pengén kissé sz. leledő borda fut csaknem a penge hegyéig. H.: 51,7 cm.

Tipusba való besorolása kérdéses. Magyarországi leletek közül esetleg összevethető egy egereskei³³ lelettel, bár ennek az átmetSZete laposabb, de a penge formája hasonló. Ugyancsak a penge, valamint a kard hosszúsága alapján hasonlítható össze néhány, a hemigkofen³⁴, ill. a letteni³⁵ típusba tartozó karddal.

Cowen vizsgálatai bebizonyították, hogy ezeket a típusokat a Ha A periódusban használták. 36

7. Ismeretlen lelőhely³⁷ Markolata töredékes.

A nyulványon egy, a markolatlapon két szegecslyuk található. A markolatlap nem lekerekített, hanem V alakú. A penge levéformájú, középen borda fut végig. Hegye letörött, lecsiszolták. H.: 53,8 cm.

Tipológiai meghatározását nem tudtam elvégezni. A markolatlap és a penge alakja alapján néhány analógia említhető: Nyergesujfalu-Duna lelőhelyű kardok³⁸, a hajduböszörményi kard³⁹, német területről pedig Pohlsbergből⁴⁰.

Mivel a levél alaku pengével ellátott kardok a Ha A periódusra jellemzőek - legalábbis német területen - valószínűnek tartható, hogy ez a kard is a Ha A periódusba tartozik.

8. Alattyán. ⁴¹ A markolatvég /Knauf/ kiszélesedik, a perem itt teljesen ellaposodik. Az enyhén ívelt markolatnyulványon magas perem található, közepén egy szegecslyukkal. A markolatlap lekerekített, rajta négy szegecslyuk. Pengéje levélalakú, közepén kissé kiemelkedő borda van. H.: 47,3 cm.

Valószínűnek tartható, hogy ez a lelet azonos a Hild Viktor naplójában szereplő A attyán-Feketehalom lelőhelyről származó karddal.⁴²

Stanczik I. az Unip-Uriu típusba sorolja a ennek megfelelően hoz analógiákat⁴³. A penge levél alakja miatt azonban ez nem tartható valószínűnek, mivel az Unip-Uriu típusra az egyenes, párhuzamos élő kardok a jellemzőek⁴⁴.

Pontos analógiáját nem találtam. A penge levél alakja alapján a Ha A periódusba sorolható.

9. Szolnok-Repülőtér. ⁴⁵ Markolata letört, csak a markolatlap marad meg részben. Négy szegecslyuk található rajta. A markolatlap erősen összeszűkül, így megy át a pengébe. A penge levél alakú, rajta enyhén kiszélesedő, lapos borda található. H.: 40,6 cm.

Tipológiai meghatározását nem tudtam elvégezni. Analógiát nem találtam.

10. Szentes-Kaján. ⁴⁶ A csését a gomb mellett átlyukasztották. A gombot a kétszer négy párhuzamos vonal osztja négy részre. A markolatot díszítő bordákon függőleges és fede vonalcsoportok váltják egymást. A bordák közötti teret körkörös díszítés tölti ki. A markolatlapon egy-egy nittszeg van. A levél alaku penge éleivel párhuzamosan egy-egy vonal fut. H.: 62 cm, a markolatgomb átmérője: 6,4 cm.

Csésés markolatu kard. A Ha A⁴⁷, ill. a B VI.⁴⁸ periódusra keltezhető.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a megye muzeumaiban található kardok a Reinecke B₂ periódustól a Ha A periódusig terjedő időszak leletei. E néhány lelet is azt mutatja, hogy időben előre haladva a kardok használata egyre szélesebb körben terjed el, s így mind több kard kerül elő egy-egy időszakból.

Tipológiai besorolásukat megnehezítette a hazai kutatásnak a bevezetőben már említett hiányossága. Az egyes típusok meghatározását az elsősorban német területeken végzett korábbi és újabb vizsgálatok alapján tudtam elvégezni. Ahhoz azonban, hogy a Kárpát-medence bronz kardjainak pontosabb meghatározása elvégezhető legyen, több olyan lelet szükséges, amelynek leletkörülményei ismertek, s amelyekben a többi lelet alapján lehetővé válik egy pontosabb krónológiai besorolás is.

A fentebb ismertetett kardok közül csak a Sauerbrunn-Boiu /-Keszthely/ családba tartozó Szeged-Tiszameder lelőhelyről származó kard képez kivételt; az e típusba tartozó kardok a múlt század végétől többször kerültek az érdeklődés előterébe, s így e korai kardok összefoglaló feldolgozásával több kutató is foglalkozott.

A múlt század második felében egymás után kerültek elő olyan szokatlan alaku bronzkardok, amelyek pengéje a felső harmadban szélesedik ki, s amelyeknek markolatlapját is diszítették. Közülük csak egy példány származik sirből, a többi szórvány. A keszthelyi sirban a kardon kívül egy pecsétfejű tüt is találtak.⁴⁹ amit akkor Reinecke⁵⁰ kronológiai rendszerében a BA₂ periódushoz sorolt. A kutatás azóta bebizonyította, hogy atütípus a Közép-Duna medencei halomsíros kultúra korai szakaszára jellemző, a B₂ periódusra⁵¹. Sokáig az ebbe a formakörbe tartozó kardokat a keszthelyi lelet alapján Keszthely-tipusként írták le.⁵²

Az első összefoglalás⁵³ Peake munkája volt⁵⁴, ahol az "A típusba" sorolta be, s helyesen, a peremes markolatu kardok fejlődési sorának az elejére helyezte ezt a típust. 1931-ben Reinecke⁵⁵ tanulmányozta a markolatnyulványos

kardokat, s a korai dél-német halomsíros bronzkorba osztotta be a Sauerbrunn-Boiu formájú pengéket.

Az első jelentősebb publikáció Nestor⁵⁶ nevéhez fűződik. Egy Erdélyből, Boiu lelőhelyről származó, korábban figyelmen kívül hagyott darab kapcsán foglalkozott mélyrehatóan ezzel a típussal. A vizsgát darabok körét kiszélesítette, 27 darabot tárgyalt. A legjelentősebb tény e mában az anyag kettéválasztása Boiu és Sauerbrunn típusra a markolatnyulvány megléte, vagy hiánya alapján. Vitatta, hogy a keszthelyi kard alkalmas lenne arra, hogy egy egész tör és kard családot nevezzenek el róla, mivel az forma és minta alapján nem a tiszta típust testesíti meg. Javasolta, szüntessék meg ezt az elnevezést; helyette ajánlotta a Császártöltés-Boiu és Sauerbrunn típus nevet. A sauerbrunn típust a kelet-alpi területen lezajlott fejlődés eredményének tartotta, s alapjút a trianguláris török képezhették. A Boiu típus szerint a Sauerbrunn típus keveredése a Povegliano II-Joseva markolatnyulványos kardokkal, a mintát pedig helyi önálló elemnek tekintette. Akét típust egyidejűnek tartotta. A Boiu lelőhelyről származó kardot a Wietenberg kultúra népességének tulajdonította.

Ugyanebben az időben Willvonseder 57. az osztrák középső bronzkorról írt összefoglalásában foglalkozott ezzel a típussal, de - noha Nestorral kapcsolatban állt, s így valószínűleg ismerte a Boiu-i kardot - még egységes anyagként kezelte ezeket a kardokat. Willvonseder 25 darabot vizsgált, egyetlen kritériumként a penge jellegzetes kiszélesedését alkalmazva. Megállapítja, hogy e kardok a megfelelő törökből a pengék meghosszabbodásával alakultak ki. Magyarországon keresi eredetüket, s a Rinecke B₂-be datálja.

Holste, majd Müller-Karpe publikációi a hochstadti kardról képviselik a következő állomásokat. Müller-Karpe⁵⁸ Nestorral egyetértve a kelet-alpi területet jelöli meg a Sauerbrunn típusu hochstadti kard előállítási helyeként, valamint kiemeli a kor bronzkori trianguláris töröknek a Sauerbrunn típusra gyakorolt hatását.

1951-ben Sprockhoff⁵⁹ a fahrenheiti kard kapcsán azt írja, hogy az előkép Nyugat-Magyarországtól, amely a hazája lehetett, az északi körig eljutott.

Holste 60 egyik posztumusz munkájának függelékében 13 Boiu és 12 Sauerbrunn típusu kardot jegyeztek fel.

s noha kihagyások felfedezhetők, de a térkép az anyag bővítése jelentős hozzájárulás az irodalomhoz. Sajnos a szövegben azonban egyik típust sem tárgyalja.

Az eddigi eredmények hatására olyan keresés indult Ausztria, Magyarország, s főleg Észak-Olaszország múzeumaiban, amelynek eredményeként eddig ismeretlen kardok kerültek elő, s ezeket publikálták. Ennek során vált ismertté a Tiszamederből származó szegedi kard is.

A kutatás következő, harmadik szakaszában négy kutató munkásságával kell foglalkoznunk.

Az említett kereső-kutató munkában elsőként Foltiny I.⁶¹ nevét említhetjük, aki körutja során több ismeretlen leletet gyűjtött össze és publikált, ill. a már ismert kardokról készített pontosabb rajzokat.

Foltiny I. legutóbbi munkájában már következetesen szétválasztva az anyagot Boiu és Sauerbrunn típusra, összesen 55 kardot említ.

Az eddigi legalaposabb, legkorszerűbb elemzést Cowen végezte el⁶². A kutatások addigi eredményeinek összefoglalása után megadta az egyes típusok pontos definícióját, majd ennek alapján részletesen elemezte a Sauerbrunn ill. a Boiu típusu kardokat, azok formai és díszítésbeli sajátosságait, osztályozta a Boiu típusu kardokat, vizsgálta földrajzi eloszlásukat. Kitért a korábban ehhez a körhöz sorolt különböző típusokra /Povegliano II.-Joseva, Zombor-Szomolány típusok/. Elemezte eredetük, kialakulásuk problematikáját.

Hänsel⁶³ a kárpát-medencei középső bronzkor kronológiájáról írt könyvében röviden foglalkozik a Sauerbrunn-Boiu típusu kardokkal is. A Boiu típust, mint a legrégebb markolatnyulványos kardokat kapcsolatba hozza a Görögországtól Romániáig elterjedt vivókard-pengékkel. Kronológiai rendszerében a Közép-dunai bronzkor általános jelenségeként értékeli a típust /R A₃-C₁/, anélkül azonban, hogy ezeket a formákat a viszonylag hosszú időszakon belül kronológiailag differenciálni lehetne.

Eredetüket tekintve nem tartja valószínűnek, hogy a Boiutípus hazája Észak-Olaszország lett volna.

A magyar kutatásban csak Mozsolics Amáliát⁶⁴ említhetjük, aki a hazánkban ujabban előkerült leletek publikálása, ill.

a depothorizontok leletanyagának kronológiai-tipológiai elemzése kapcsán e témával foglalkozott. Egyik legfontosabb megállapítása, hogy a halomsiros népeességhez köthetők ezek a kardok: tehát már nemcsak a korukat határozza meg, hanem népeességhez is köti.

A jelenleg rendelkezésre álló anyag alapján a következőket állapíthatjuk meg.

A Sauerbrunn-Boiu/-Keszthely/ körbe sorolható kardok közös jellemzője⁶⁵: a penge a felső harmadban szélesedik ki, és pengének ezt a részét bevésített vonalkötegek díszítik. Ez utóbbi alapján állapítható meg az is, hogy ebbe a csoportba sorolhatók-e egy kard, ha a kiszélesedés nem hangsúlyozott, vagy a penge élei megremegéltek. Az ebbe a családba tartozó kardok két típusra bonthatók.:

a. A Sauerbeunn tipushoz⁶⁶ tartoznak a markolatnyulvánnyal nem rendelkező, a markolatlapon körbe komponált mintával díszített kardok.

b. A Boiu típust⁶⁷ az előzőtől elsősorban a markolatnyulvány léte különbözteti meg, függetlenül attól, hogy kiterjed-e az a markolat teljes hosszára, avagy nem; a fejlett darabokra jellemző az iker-csigavonal motívum is.

A Sauerbrunn, ill. a témánkat elsődlegesen érintő Boiu típusú kardok osztályozására két kísérlet történt.⁶⁸ Foltiny I. az általa Boiu-Keszthely típusnak nevezett kardokat a markolaton meglevő vagy hiányzó perem alapján⁶⁹ két csoportra osztja. Ez a felosztás egyoldalúan tipológiai alapon érvényes, de nem viszi előbbre a kutatást.

Cowen ugyanezen típuson belül két osztályt különít el, az elsőn belül pedig két alosztályt. Az Ia osztályba⁷⁰ azok a kardok tartoznak, amelyek markolatnyulványa még nem terjed ki a markolat teljes hosszára, a meghosszabbított háromszög vagy trapéz alakjuk van. Három darabot sorol ide. Valamennyinél a nyulvány vége letörött, egyiknek sincs meg az eredeti csúcsa. Mindhárom meglehetősen rövid fegyver.

Az Ib osztály⁷¹ markolatnyulványa a markolat egész szélességére kiterjed, de hosszúságban nem ér tovább a markolat felénél.

Az ebbe az alosztályba tartozó kardokon a markolatlap szélesebb, de még nagy számú szegecslyukat használtak a markolat rögzítéséhez. Ezekre a Sauerbrunn-diszítés a jellemző. Tisztán átmeneti daraboknak tekinti ezeket a Sauerbrunn és a teljesen kifejlődött Boiu típus között. Feltételesen a szegedi kardot is ebben az alosztályba osztja be Cowen⁷².

A szegedi kard kapcsán itt kell megemlítenünk néhány vizsgálatával kapcsolatos problémát. A szegedi kardnak három olyan jellegzetessége van, amelyben különbözik az I. osztály, ill. az Ib alosztály többi kardjától: a markolatlap alakja, rajta a szegecslyukak szokatlan elhelyezése, s végül a penge alakja. A markolatlap leginkább a trapéz alakú markolatlappal ellátott törökre⁷³ emlékeztet. Ezeken azonban általában négy-olykor kettő -- szegecslyuk található. Szokatlan a szegedi kardon annak a két-két szegecslyuknak az elhelyezése, amelyek a markolatlap összekülésénél találhatók. Sem a trapéz alakú markolatlappal ellátott török között, sem máshol nem találtam ehhez hasonló elrendezést. A penge annyiban különbözi a típus többi példányától, hogy nem a felső harmadban, hanem valamivel lentebb szélesedik ki. Mindezek alapján a legközelebbi analógia - a diszítés alapján - a pozsonyi⁷⁴, valamint a neufeldi⁷⁵, a donawitzai⁷⁶ kard; a penge alakja pedig leginkább egy casieri⁷⁷ példányhoz hasonlít.

A Cowen s érinti II. osztályba⁷⁸ azok a fegyverek tartoznak, amelyeknél a Boiu típus kifejlett vagy kalsz-szikus formájában a markolatnyulvány a markolat teljes hosszára kiterjed. Ezen belül elkülöníthetjük a perem nélküli és a peremes markolatnyulvánnyal ellátott kardokat. Két diszitetlen példány kivételével valamennyit iker-csigavonal motívum disziti.

A kardok 25 %-a folyóból származik; az ismert kardok 15 %-a a Dunából és a Tiszából. Folyóba kerülésükre számos magyarázat található: lehet fegyveráldozat, de partomlás, véletlen, stb. következtében is kerülhettek folyóba. Mindenesetre igen érdekes maga a tény. A kardok jelentős

része szórványkét került elő, s csak igen kis százaléka származik sirből, ill. olyan leletkörülményekből, amelyek kronológiai helyzetük meghatározására alkalmasak lennének. Depotból egyetlen ilyen típusú kard sem került elő⁷⁹.

Az első kardok kialakulását többen /pl. Willvonseder, Cowen/ a törpenge meghosszabbításával magyarázzák.

ABoiu típusal kapcsolatban már korábban felvetődött a mykéney vivőtörpengékkel való rokonság kérdése⁸⁰.

Több kutató megkísérlete ebből a családból levezetni a későbbi markolatnyulványos kardokat. Cowen és Mozsolics A.⁸¹ azonban utaltak arra, hogy nem annyira prototípusról kell beszélni, mint inkább egyes technikai részletek megőrzéséről.

E fegyverek használatának korát illetően a kutatók többsége megegyzik abban, hogy a kardok gyártása a Reinecke B periódusban⁸² kezdődik, bár abban már nem értenek egyet, hogy a B₁ vagy B₂ szakaszban kezdődött-e használatuk. Kivételt képez ez alól Hänsel⁸³, aki mindkét típust egy igen hosszú időszak általános jelenségeként értékeli /Reinecke A₃-C₁/. Ez a hosszú időszak azonban nem fogadható el, mert a kormeghatározó készthelyi pecsétfejű tü leghamarabb a Reinecke B₂-ben jelenik meg a Kárpát-medencében; az eddig itt ismeretlen nyújtott csontvázak. kőlap-borításos temetkezés szintén a B₂ utáni időszakra jellemző. Nem jelenti a készthelyi sir túlértékelését, ha biztos fogódzónak tekintjük ezt az új temetkezési módot és a sir mellékletét.

A kardok használatával kapcsolatban vita folyik arról, hogy a két típus egykoru-e vagy sem. Nestor⁸⁴ még az egykorúság mellett foglal állást, de Foltiny⁸⁵ és Cowen⁸⁶ már azt állapítja meg, hogy a Sauerbrunn típus részben megelőzi a Boiu típust.

A legvalószínűbb - legalábbis a kárpát-medencei anyagra vonatkozóan - Mozsolics A. véleménye. E kardok korát közvetlenül a koszideri szint /B IIIb./utáni időszakra⁸⁷ teszi, a legkorábbi halomsiros népesség hagyatékának tekinti. Ezek a típusok a forrói szintben /B IVa./ már nem fordulnak elő. Ezeket a Sprockhoff Ia és Ib típusok, valamint a nyolcszögletű markolattal ellátott kardok váltják fel. A lelőhelytérképek alapján Mozsolics A. megállapítja, hogy a Sauerbrunn-Boiu-Készthely típusú kardok a jalomsiros népesség előrenyomulá-

sának utvonalát ⁸⁸ jelzik, s így az észka-itáliai leletek is ezt bizonyítják, s nem a padanai síkságon letelepült menekülő dunavölgyi lakosság hagyatéka, amint az Peroni feltételezte.

Mindezek alapján ⁸⁹ tehát megállapítható, hogy a kutatás igen sokrétűen foglalkozott a kardok problematikájával, s többnyire igyekeztek, - különösen Cowen - a kardokkal kapcsolatosan valamennyi kérdésre választ találni. Ennek ellenére meg nyugtatóan és véglegesen még nem tisztázódtak e kérdések éppen a jól datálható leletek és a kialakulás, elterjedés, stb. megmagyarázását lehetővé tevő leletegyüttesek hiánya miatt.

Továbbra sem tisztázott például, hogy az egyes típusok kialakulásában tulajdoníthatunk-e szerepet, s ha igen, milyen szerepet az égei vívótöröknek. Kérdés, gondolhatunk-e arra, hogy a mykénei vívótörök hatottak e területeken /Tehát Romániától Ausztriáig és Észak-Olaszországig/ s önálló fejlődési utat járt be mindkét típus. De valószínűbb, hogy ez/ vagyis az égei példa/ és a belső szükségletek egyaránt hatottak, mégpedig abba az irányba, hogy a török meghosszabbításával egy olyan fegyvert hozzanak létre, amely az adott nép számára kedvezőbb kimenetelű harcot eredményezhez, s ehhez az égei kardok csak példaként szolgáltak.

Felvetődik a kérdés, magyarázható-e a Boiu típus nagy területen való elterjedése a markolat rögzítési módjának biztonságosabbá válásával. Tehát a Sauerbrunntípus valóban egy korábbi forma lenne- ez ma már bizonyítottnak látszik, -, s azért nem terjedhetett el olyan nagy területen, mert használata még nem volt eléggé biztonságos, s maga a forma is csak a tágabb értelemben vett kialakulás első stádiumában volt.

Ha elfogadjuk Mozsolics A. véleményét, vagyis a halomsiros népségnek tulajdonítjuk e kardokat, s figyelembe vesszük a két típus közötti időbeli különbséget, valamint földrazi eloszlásukat, felvetődik a kérdés: hem arról van-e szó, hogy a két, végeredményben különböző típus egyben két különböző halomsiros hullámot jelent, vagy pedig egyszerűen arról van szó, hogy a markolatnyulvány megjelenésével egyidőben a

mykenei körrel kapcsolatot mutató diszitést kezdik alkalmazni.

Ahhoz, hogy az e kardok kapcsán felmerülő vitás kérdésekre választ találjunk, olyan újabb leletekre van szükség, amelyek leletkörülményei értékelhetőek és lehetővé teszik a tisztázást.

J E G Y Z E T E K

1. MOZSOLICS Bronzefunde.....; Mozsolics Bronze und Goldfunde...
2. ld. 1. jegyzet; valamint MOZSOLICS 1968, 61-66.; MOZSOLICS 1972. 188-205.; MOZSOLICS 1975, 3-24.;
3. BÁNDI G., Az ebergőci koravaskori kincslelet. Arch.Ért. 89/1962/ 77-83.; BENNER 1944-45, 29-35.; JÓSA A.-KEMENCZEI T., Bronzkori halmazeletek, JAMÉ VI./ 965/ 19-45.; ROSKA M., A drági csészésmarkolatú bronzkard. Arch. Ért. 87 /1960/ 205-206.
4. Id. 3 jegyzet.
5. Móra Ferenc Múzeum Szeged, Tornyai János Múzeum Hódmezővásárhely, Koszta József Múzeum Szentes.
6. Dolgozatomban csak a legalább 3/4 részbe ép példányokkal foglalkozom.
7. Móra Ferenc Múzeum Szeged Ltsz. 53.19.1., 1928.nov. 15-én Utartak Antal halász emelte ki a Tiszából - a leltárkönyvi bejegyzés szerint. /FOLTINY 1963, 277. szerint "Utastik"/ Közölve még FOLTINY 1964., 248.; COWEN 1966. 284.; H. J. HUNDT, Donauländische Einflüsse in der frühen Bronzezeit Norditaliens. Preist.Alp. 10/1974/ 143-178., 23. ábra 2.
8. Részletes tárgyalását ld. alább
9. Móra Ferenc Múzeum Szeged, Ltsz. 53.117.39. A leltárkönyvi bejegyzés bizonytalan. Közöletlen.
10. MOZSOLICS Bronze und Goldfunde... 34. t. 1.
11. HAMPEL III. CCXVI.t. 2.; Arch.Ért. 15/1895/ 194.; I.t. 2.
12. Nagyszeben /Sibiu - Gusterita/ lelőhelyről: ALEXANDRESCU 1966, XIV. t. 2.
13. Memmelsdorf /Bamberg/: COWEN 1955, 5. t. 3.; 1. kép.
14. Koszta József Múzeum Szentes. Ltsz. 54.111.1., régi ltsz. 23/1929. A régi leltárkönyvi bejegyzés alapján leletkörülményeiről csak annyi állapítható meg, hogy Hős /?/ Sándor ref. tanító ajándéka.

15. Közöletlen.
16. PETRESCU-DIMBOVITA, M., Depozitele de bronzuri din Romania. Bucuresti 1977. 216., 92. t. 5.
17. JOVANOVIĆ, STARINAR XXI /1970/ 1.t. 3.
18. FURMANEK V., Slov. Arch. XXI. /1973/ 33. t. 16.
19. Tornyai János Múzeum Hódmezővásárhely Ltsz. 370.73.3.1.
A Gimnázium régi gyűjtésének anyagából származik.
20. Közölve BANNER 1944.-45, 11.t. 1.
21. HAMPEL II. CLXVII. t. 1a.
22. JÓSA A. Arch. Ést /1893/ 168., 6 kép; Hampel III. CXCVII. t. 6., COWEN 1955., 5. kép 1./ Itt Bp. Margitsziget
. lelőhelyként szerepel/
23. COWEN 1955. 76.
24. Id. a 23. jegyzetet.
25. Tornyai János Múzeum Hódmezővásárhely. Ltsz. 73.27.1.
26. Közölve BANNER 1944-45, XI. t. 5. Valószínűleg zárt
leletből származik a kard. BANNER J. megállapítása alap-
ján Imre Károly tanyájáról került a gyűjteménybe, a le-
let, amelyhez a kardon kívül két tokos balta és egy öntő-
rög tartozott.
27. BANNER 1944-45, 30.
28. HAMPEL II. CLXXX. t. 7.
29. Schauer 1971, 74. t. 499.
30. Müller-Karpe, H., Röm.-Germ. Forschungen 22. 1959. 208.
A. tábla 1.; GIMBUTAS M., Bronze Age Cultures in Central
and Eastern Europe. The Hague, 1965. 108. kép 1.
31. COWEN 1955. 4. kép 1.
32. Móra Ferenc Múzeum Szeged, Ltsz. 56.3.5. Móra Ferenc
ásatásából. Közölve Foltiny I., A szőregi bronzkori
temető. Dolgozatok XVII /1941./ 1-89., XXIV. 6. 13.
33. HAMPEL II. CLXXI. t. 4.
34. Ism. lelőhelyről származó kard: Schauer 1971, 74.t.
749.; Doppard: COWEN 1955, 8.t. 4.; Ertvelde: COWEN
1955, 8.t. 6. - bár ez utóbbi két kard csak feltételeesen
sorolható ide.

35. Birsfelden: COWEN 1955. 7.t. 5.; Schauer 1971, 74. t. 295.; Mönlas: COWEN 1955, 7. t. 2., Schauer 1971, 74. t. 297.; Letten: COWEN 1955, 7.t. 3., Schauer 1971, 74. t. 296-
36. COWEN 1955, 79-80.
37. Móra Ferenc Múzeum Szeged Ltsz. 53.236.13. Azonosíthatatlan lelőhely.
38. MOZSOLICS 1975. 14-16, 5. kép 2., 6 kép 1-2.
39. HAMPEL I. XX. t. 2.; REINECKE, P., Arch.Ért. 19. / 1899/ 321., II.t. 7./
40. POHLBERG-LATDORF /Anhalt/: Sprockhoff, E., Röm.-Germ. Forschungen V. /1931/ 20. t.
41. Móra Ferenc Múzeum Szeged, Ltsz. 53.225.1. A kardon "Alattyán 1903" szerpel.
42. Szolnok megyei régészeti adatok Hild Viktor jegyzetéből. Összeállította: STANCZIK Ilona. Szolnok 1975. 65.
43. Uo. 223., 50. jegyzet
44. Alexandrescu 1966, 131.
45. Móra Ferenc Múzeum Szeged, Ltsz. 53.117.40. Bizonytalan leltárkönyvi bejegyzés.
46. Koszta József Múzeum Szentes. Ltsz. 55-75.1. Ruzs-Molnár Lajos ajándéka. Leletkörülményeit nem ismerjük.
47. JÓSA A. - KEMENCZEI T., i. m. 40.
48. MOZSOLICS 1973, 14.
49. LIPP V., Arch.Ért. 5 /1885/ 370-372.
50. Reinecke, P., Arch. Ért. 19/1899/ 242-244.
51. VILLVONSEDER, 1937, 113, 116; Torbrügge, W., BRCK 41 /1960/ 38-40
52. HAMPEL I. XX. t. 4., 6., 10., Hampel II. CXXXIV. t. 3., CLXXVI. t. 1-la., CLXXX.t. 11.
53. Az alább következő részletesebb kutatástörténetet azért tartotam szükségesnek, mivel itt a kardok kapcsán felmerülő több olyan problémát ismertetek, amelyet a szerzők érintettek, s amelyről a következő részben nem lesz szó. Ott ugyanis csak a legfontosabb megállapításokra térek ki.

54. PEAKE, The Bronze Age and the Celtic World. in Cowen 1966, 265. 2. jegyzet. A művet sajnos nem tudtam elérni.
55. REINECKE, P., Zur Geschichte der Griffzungenschwerter. Germania 15 /1931/ 217-221.
56. NESTOR 1937. 209-214.
57. VILLVONSEDER 1937.
58. MÜLLER-KARPE, H., Frühe südheßische Griffplattenschwerter. Hessische Funde 1949. 24-27.
59. Sprockhoff, E., Fremdlinge in Holstein. Offag /1951/ 20-26.
60. HOLSTE, F., Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter Bayerns. München 1953.
61. FOLTINY 1955. FOLTINY 1961. 76-95.; FOLTINY 1963. 269-275.; FOLTINY 1964. 247-257.; FOLTINY 1965, 21-30
62. COWEN J. D., V. GISPP Hamburg 1958 /1961/ 207-214. Cowen 1966, 262--312.
63. Hänsel 1968.
64. Mozsolics Bronzefunde... 57-61.; Mozsolics 1968. 61-65.; Mozsolics 1972, 188-205.; Mozsolics Bronze und Goldfunde... 24-25.; Mozsolics 1973. 12-17.; Mozsolics 1976. 15-20.
65. Cowen 1966. 267.
66. Uo. 269.
67. Uo. 278.
68. Megemlitjük, hogy Bianco-Peroni /PBF IV. 1. München 1970./ csak az olaszországi kardokat csoportosította.
69. Foltiny 1963. 271.; Foltiny 1964, 249-250.; Foltiny 1965 24-27.
70. Cowen 1966, 281.
71. Uo. 283.
72. Uo. 284.
73. Szob, Magyarország: Foltiny 1955. 30.t. 8-9; Sporonyiék: u.o. 31.t. 7.; Fussack, Rankwil: Willvonseder 1937, 50.t. 2-3.
74. Mozsolics 1968. 2. kép. 3.

75. Schauer 1971. 47. t. 323
76. Uo. 47. t. 322.
77. Bianco-Peroni, V., Die Schwerter in Italien.
München 1971. 1. t. 4.
78. COWEN 1966. 284.
79. MOZSOLICS 1968, 61.
80. Pl. COWEN J.D., V. GISPP Hamburg 1958 /1961/ 214.:
MÜLLER-KARPE H., Germania 40 /1962/ 262-264/
FOLTINY 1964. 250., stb.
81. COWEN 1955. 59.; MOZSOLICS Bronze und Goldfunde...
25.
82. REINECKE, P., im. 217.; Nestor 1937. 214.; Villvonseder
1937, 91.; MÜLLER-Karpe, H., Hessische Funde 1949.27.;
Sprockhoff, E., Offa 9 /1951/ 26.; FOLTINY 1961, 85-86.?
COWEN 1966. 285.; MOZSOLICS 1968, 61.
83. Hänsel 1968, 38.
84. Nestor 1937, 212.
85. FOLTINY 1964, 248
86. COWEN 1966, 277
87. MOZSOLICS 1972, 188.; MOZSOLICS 1973, 13.; MOZSOLICS 1976.
20.
88. MOZSOLICS 1968, 64.

IRODALOMJEGYZÉK

- Alexandrescu 1966: Alexandrescu A. D., Die Bronzeschwerter aus Rumänien Dacia x/1960/ 117-189.
- Banner 1944-45 : Banner J., Bronzleletek Hódmezővásárhely határában arch. Ért. 5-6/1944-45/ 29-42.
- Cowen 1955.: Cowen J.D., Eine Einführung in die Geschichte der bronzenen Griggzungenschwerter in Süddeutschland und den angrenzenden Gebieten BRGK 36/1955/ 52-155.
- Cowen 1966: Cowen, J.D., The origins of the Flangehilted Sword of Bronze in Continental Európa PPS 32/1966/ 262-312
- Foltiny 1955: Foltiny, I., Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens Bonn 1955.
- Foltini 1961: Foltiny, I., Ein neuer Beitrag zur Frage der Handelsbeziehungen zwischen Siebenbürgen, dem Ostalpengebiet und Nordostitalien während der mittleren Bronzezeit Arch. Austr. 33/1961/ 76-95.
- Foltiny 1963: Foltiny, I., Zwei neue Boiu-Schwerter und ihre Zeitstellung Sbornik Brno 3/1963/ 269-275.
- Foltiny 1964: Foltiny, I., Flange-hilted GuttingSwords of Bronze in Central Európe, Northeast Italy and Greece AJA 68/1964/ 247-257.
- Foltiny 1965: Foltiny, I., Zu einigen mittelbronzezeitlichen Langdolchklingen aus Südostmitteleurope u d Nordostitalien Arch. Austr. 38 /1965/ 21-30-
- Hempel I-II-III: Hempel J., A bronzkor emlékei Magyarhonban I-II-III Budapest 1886-1896.
- Hänsel 1968: Hänsel, B., Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken Bonn 1968.
- Mozsolics Bronzefunde....: Mozsolics, A., Bronzefunde des karpatenbeckens Budapest 1967.
- Mozsolics 1968: Mozsolics A., Bronzkori kardleletek Arch.Ért. 95/1968/ 61-65.

- Mozsolics 1972: Mozsolucs A., Ujabb kardleletek a Magyar Nemzeti Múzeumban. II. Arch. Ért. 99. /1972/ 188-205.
- Mozsolics Bronze- und Goldfunde....: Mozsolics, A., Bronze-und Goldfunde des Karpatenbeckens Budapest 1973.
- Mozsolics 1973: Mozsolics, A., Zur Datierung der spätbronzezeitlichen Depothorizonte des Karpatenbeckens Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques III. BEograd 1973. 12-17.
- Mozsolics 1975: Mozsolics A., Bronzkori kardok folyókból Arch. Ért. 102/1975/ 3-24.
- Mozsolics 1976: Mozsolics, A., Zwei Bronzeschwerter in Museum von Kecskemét Cumania 4/1976/ 15-20.
- Nestor 1937: Nestor J., Sabia de bronz dela Boiu Sargetia 1/1937/ 155-214
- Schauer 1971: Schauer, Die Schwerter in Süddeutschland, Österreich und in der Schweiz München 1971.
- Willvonseder 1937 : Willvonseder, K., Die mittlere Bronzezeit in Österreich Wien 1937.

